शेषः। तथा कस्य यजमानस्य वर्षसः स्तोत्रेण यज्ञच्छन्दे।" इति तद्भाष्ये सायणः।)

वर्ष, गत्याम्। वर्षे। इति कविकल्पद्रुमः। (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) वर्षति। इति दुर्गादासः।

वर्म्म, [न्] क्ली, (वृणोति आच्छादयति शरीरमिति। वृ+मनिन्।) तनुत्रम्। इत्यमरः। २।८।६३। (यथा, रघुः। ४।५६।

"अभ्यभूयत बाहूनां चरतां गात्रशिञ्जिनैः।
वर्म्मभिः पवनोद्धूतराजतालीवनध्वनिः।"

शरम्। इति निघण्टुः। ३।४। यथा, वृहत्संहितायाम्। ५१।३।

"छिन्नभिन्नक्रमिखातकण्टकि-
प्रोद्धरूक्षकुटिलैर्न सत्कृतैः।
क्रूरपक्षियुतनिम्बनामभिः
शुष्कशीर्णबहुपर्णवर्म्मभिः।")

वर्म्मकण्टकः, पुं, पर्पटः। इति राजनिर्घण्टः। (विवृतिरस्य पर्पटशब्दे विज्ञेया।)

वर्म्मकषा, स्त्री (वर्म्म कषतीति। कष+अच्। टाप्।) सप्तला। इति शब्दरत्नावली। चामार कषा इति भाषा।

वर्म्मी, [न्] पुं, (वृ+मनिन्।) चर्मिस्य पङ्क्तिः। यथा,—

"शर्म्मांशं ब्राह्मणस्य स्यादर्म्मांशं क्षत्रियस्य च।
गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः॥"

इति आहुतत्त्वधृतशातातपवचनम्॥

वर्म्मिः, पुं, मत्स्यविशेषः। वानि इति भाषा। अस्य मांसगुणाः। गुरुत्वम्। वृष्यत्वम्। कषायत्वम्। रक्तपित्तनाशित्वञ्च। इति राजवल्लभः। (यथा, सुश्रुते। १।१३।

"वर्म्मिमत्स्यो हरेद्वातं पित्तं रुचिकरो लघुः॥"

तथास्य गुणा यथा,—

"वर्म्मिमत्स्यो हरेद्वातं पित्तं रुचिकरो लघुः॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे द्वितीये भागे॥)

वर्म्मिनः, त्रि, (वर्म्म करोतीति। वर्म्म+णिच्। ततः क्तर्म्मणि क्तः। वर्म्म सञ्जातमस्येति। इतच् वा।) वर्म्मयुक्तः। कृतसन्नाहः। तत्पर्य्यायः। सन्नद्धः २ सज्जः ३ दंशितः ४ ऊढ़कङ्कटः ५। इत्यमरः। २।८।६५। ऊढ़कङ्कटः ६। इति सुभूतिः॥ (यथा, भो० रामायणे। २।६१।१५।

"वाजिनो वर्म्मिताङ्गानां क्रुद्धस्य मम सायकाः।
अद्य भित्त्वा प्रवेक्ष्यन्ति शरीराणि मयेरिताः॥")

वर्म्मीषः, पुं, मत्स्यविशेषः। वामिरुष इति भाषा। अस्य मांसगुणाः। वातनाशित्वम्। स्निग्धत्वम्। गरहदोषनाशित्वञ्च। इति राजवल्लभः॥

वर्य्य, त्रि, (वर्य्यते प्रार्थ्यते इति। वरत् क ईप्सायाम्+"अचो यत्।" ३।१।९७। इति यत्।) प्रधानम्। इत्यमरः। ३।१।५७॥ (यथा, भागवते। १।५।९।

"यथा धर्म्मादयश्चार्था मुनिवर्य्यानुकीर्त्तिताः।
न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णितः॥")

श्रेष्ठम्। इति सुग्धबोधव्याकरणम्॥ (यथा, किराते। ७।२०।

"माहेन्द्रं नगमभितः करेणुवर्य्याः
पर्य्यन्तस्थितजलदा दिवः पतन्तः॥")

वर्य्यः, पुं, (वर्य्यते प्रार्थ्यते इति। वर+यत्।) कामदेवः। इति मेदिनी। ये, ४०॥

वर्य्या, स्त्री, (व्रियते इति। वृ+"अवद्यपण्यवर्य्येति।" ३।१।१०१। इति अप्रतिबन्धे यत्।) पतिंवरा। इत्यमरः। २।६।७॥ कन्या। इति सुग्धबोधव्याकरणम्॥

वर्व्वणा, स्त्री, (वरित्यव्यक्तशब्देन वर्णति शब्दायते इति। वर्ण शब्दे+अच्। टाप्।) नीलमक्षिका। इत्यमरः। २।३।२७॥ नीलाकारवर्णा मक्षिका वर्व्वणा। भणभणिया इति ख्याता। मल्लिकाख्यायां इत्येके। वरिति वर्णति वर्व्वणा। प्रण वर्ण भर्ण शब्दे पचाद्यिवादनु व्याप्। किंवा वृणोति पूतिद्रव्यं भजते इति वृङो विचि वर्। वर्णतेरणि वर्णा ततः कर्म्मधारये वर्व्वणा। इति तट्टीकायां भरतः॥

वर्व्वरं, क्ली, (वृणुते वरयति नानागुणान् इति। वृ+"कृगृशृवृचिभ्यः ष्वरच्।" उणा० २।१२३। इति ष्वरच्।) हिङ्गुलम्। पीतचन्दनम्। वोलम्। इति राजनिर्घण्टः॥

वर्व्वरः, पुं, (वृणोति दोषानिति। वृ+ष्वरच्।) पामरः। स च नीचजातिः। केशः। बावरी इति भाषा। चञ्चलः। केशविशेषः। (तद्देशवासिनि, पुंभूम्नि। यथा, मार्कण्डेये।५७।३८।

"काम्बोजा दरदाश्चैव वर्व्वरा हर्षवह्वनाः॥")

पक्षिका। इति मेदिनी। रे, २०९॥ वृक्षविशेषः। काल बाबुइ इति भाषा। तत्पर्य्यायः। सुसुखः २ मरग्रः ३ कृष्णवर्व्वरकः ४ सुकन्दजः ५ गन्धपत्रः ६ पूतगन्धः ७ सुवाहकः ८। अस्य गुणाः। कटुत्वम्। उष्णत्वम्। सुगन्धित्वम्। वान्तिविसर्पविषत्वमदोषनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

वर्व्वरकं, क्ली, (वर्व्वर+स्वार्थे कन्।) चन्दनभेदः। तत्पर्य्यायः। वर्व्वरोत्थम् २ श्वेतवर्व्वरकम् ३ शीतम् ४ सुगन्धि ५ पित्तारि ६ सुरभि ७। अस्य गुणाः। शीतलत्वम्। तिक्तत्वम्। कफमारुतपित्तकुष्ठकण्डूप्रणनाशित्वम्। विशेषाद्रक्तदोषजित्त्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

वर्व्वरा, स्त्री, (वर्व्वरस्येव आकृतिरस्यस्या इति। वर्व्वर+अच्। टाप्।) पुष्पभेदः। शाकभेदः। इति मेदिनी। रे, २०९। (वर्व्व इति शब्दं रातीति। रा+कः।) मक्षिकाभेदः। इति शब्दरत्नावली॥

वर्व्वरा, } स्त्री, (वर्व्वर+टाप्। पक्षे विकल्पात्
वर्व्वरी, } ङीष्।) क्षुद्रवृक्षविशेषः। बाबुइ इति भाषा। तत्पर्य्यायः। कवरी २ तुङ्गी ३ खरपुष्पा ४ अजगन्धिका ५ अजगन्धा ६ कवरा ७ खरपुष्पिका ८। इत्यमरशब्दरत्नावल्यौ॥ तस्याः प्रकारा गुणाश्च।

"वर्व्वरी कवरी तुङ्गी खरपुष्पाजगन्धिका।
पर्य्यायस्तत्र कर्ण्णी तु कठिञ्जरकुठेरकौ॥
कालमारः करालश्च मलूकः कृष्णमल्लिका।
तत्र शुक्लोऽर्ज्जकः प्रोक्तो वटपत्रस्तथोऽपरः॥
वर्व्वरीत्रितयं रूक्षं शीतं कटु विदाहि च।
तीक्ष्णं रुचिकरं हृद्यं दीपनं लघुपाकि च।
पित्तलं कफवातास्रदद्रुलूमिविषापहम्॥"

इति भावप्रकाशः॥

वर्व्वरीकः, पुं, (वृणुते इति। वृञ् वरणे+"शृवृदृजां हे रुक् चाभ्यासस्य।" उणा० ४।१६। इति ईकन् द्विर्वचनं अभ्यासस्य रुगागमश्च।) ब्राह्मणयष्टिकावृक्षः। कुटिलकुन्तलः। इत्युणादिकोषः॥ अजगन्धिका। बाबुइ तुलसी इति भाषा। इति शब्दचन्द्रिका॥ महाकालः। इति हेमचन्द्रः॥ तत्र पवर्गीयवकारादौ पठितोऽयं किन्तु मेदिन्यां चर्व्वरीकशब्दस्यायमर्थः॥

वर्व्वा, स्त्री, वर्व्वरी। इति शब्दचन्द्रिका॥

वर्व्विः, त्रि, (वृ+"वृहिभ्यां विन्।" उणा० ४।५३। इति विन्।) धस्करः। इत्युणादिकोषः॥

वर्व्वुरः, पुं, (वृ+बाहुलकात् वुरच्।) वृक्षविशेषः। बावला इति भाषा। तत्पर्य्यायः। युगलाक्षः २ कण्टालुः ३ तीक्ष्णकण्टकः ४ गोपङ्गः ५ पंक्तिबीजः ६ दीर्घकण्टः ७। कषायकः ८ दृढ़बीजः ९ अजभक्षः १०। अस्य गुणाः। कषायत्वम्। उष्णत्वम्। कफकासामरक्तातिसारपित्तदाहार्शोनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

वर्षं, पुं, क्ली, (वृष्यते इति। वृषु सेचने+अल्विधौ भयादीनामुपसंख्यानमित्यच्। यद्वा, व्रियते प्रार्थ्यते इति। वृ+"वृषुवदिहनिकमिकश्विभ्यः सः।" उणा० ३।६२। इति सः।) वृष्टिः। (यथा, मनुः। ४।१०३।

"विद्युत्स्तनितवर्षेषु महोल्कानाञ्च संप्लवे।
आकालिकमनध्यायमेतेषु मनुरब्रवीत्॥"

जम्बुद्वीपांशः। वत्सरः। इत्यमरः॥ (यथा, मनुः। ५।५३।

"वर्षे वर्षेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः।
मांसानि च न खादेद् यस्तयोः पुण्यफलं समम्॥")

जम्बुद्वीपः। इति मेदिनी। षे, २४॥ (वर्षतीति। वृष+घञ्।) मेघः। इति हेमचन्द्रः।२।७६॥ ०॥ अथ सप्तद्वीपानां वर्षवर्णनम्। तत्र जम्बुद्वीपस्य नववर्षविभागो यथा। यत एव ज्ञाताः सप्त भुवो द्वीपा जम्बुप्लक्षशाल्मलिकुशक्रौञ्चशाकपुष्करसंज्ञाः। तेषां परिमाणं पूर्व्वस्मात् पूर्व्वस्मादुत्तरोत्तरो यथासंख्यं द्विगुणमानेन बहिः समन्तत उपकल्पाः। क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदाः सप्त जलधयः। सप्तद्वीपपरिखा इवाभ्यन्तरद्वीपसमाना एकैकशेन यथापूर्व्वं सप्तस्वपि बहिर्द्वीपेषु पृथक् परित उपकल्पिताः। तेषु पुनर्जम्बूप्लक्षादिषु बर्हिष्मतीपतिरनुव्रतानामजानमौषधिमजिह्वयज्ञबाहुहिरण्यरेतोघृतपृष्ठमेधातिथिवीतिहोत्रसंज्ञान्